

KİŞİLERE İSİM VERMENİN SAHNE ARKASI

Gülcan ÇOLAK BOSTANCI*

“Gerçeği olmayan bir
ad gördün mü hiç? Yahut
“Gef” ve “Lam” harflerinden
gül devşirdin mi?”

Mevlâna, Mesnevi

ÖZET

Bir dilin temel kelime türlerinden olan isimler; insanın evreni anlamasının, varlıklarla kurduğu ilişkinin niteliğinin ve niceliğinin, sınıflandırma mantığının ve dile getirişinin izlerini barındırır. İsimler içinde bir alt grup olan “kişi isimleri” de kendi mantığı içinde toplumun duygu, düşünce ve hayal dünyasının; inançlarının, gelenek ve göreneklerinin parmak izlerini barındırmaktadır.

Bu yazıda, kişi isimlerindeki parmak izleri tespit edilmeye, bu izlerden hareketle insanların zihin, duygu, düşünce, inanç ve hayal dünyası anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişi isimleri, isimler ve inançlar, isimler ve kültür

THE BACKSTAGE OF THE PERSONIFICATION

ABSTRACT

The noun which is one of the basic word categories of the human language, shows how people perceive the universe, and subsumes the fingerprints of

* Dr. Gazi Üniversitesi, Türk Dili Anabilim Dalı, gulcancolak@gmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

reasoning, the characteristic features of the relationship between self and the others. Similarly, the personal noun which is a subcategory of nouns carries the traces of the emotions, thoughts, beliefs, images, and traditions of a society. This study attempts to make an explanation of the relationship between personal names and emotions, thoughts, beliefs, and images of the human.

Key Words: Personal nouns, nouns and beliefs, nouns and cultures

Giriş

İnsanın toplumsal kimliğinin önemli bir yönünü anlamak, anlamlandırmak ve adlandırmak oluşturur. Düşünmek ve ifade etmek; sadece ilişki ve iletişim içinde olunan diğer insanları değil, aynı zamanda doğada yer kaplayan her varlığı zihinsel coğrafyada sınıflandırma uğraşlarıdır. “Yağmur”la yaşanan ilk tecrübe, yağmuru fiziksel ve işlevsel nitelikleriyle anlamayı, yağmura kendi gerçekliğinde bir yer vermeyi ve onu adlandırmayı da gerekli kılmıştır. Anlama süreci; “şeyler”e dair düşünce, duygu, tasarım ve hayallerin de anlaşılmasını, adlandırarak sınıflandırılmasını kapsamaktadır. Evren en küçük ayrıntısına kadar bir düzen ve uyum hâlinde olabilir, fakat evrenin insan tarafından anlaşılması ve adlandırılması bitmiş değildir. Dolayısıyla insanın herhangi bir varlığa ya da kavrama isim vermesi, insanoğlunun zihinsel serüveni adına yeni bir keşiftir, yeni bir düzenleme ve belirginleştirmedir, diyebiliriz.

Varlığın zihinsel ve fiziksel bir gerçeklik içinde anlaşılması ve düzenlenmesi, anlamın ifade edilmesi, ifade edilenlerin yeni gerçeklikleri hem biçimlendirmesi hem de bu yolla biçimlenmesi, birbirinden ayrı etkinlikler değildir. Bu yüzden ki önemli bir kültür unsuru olan dil, insan zihninin şifresidir. Kelimeler, kelimelerin kazandığı anlamlar, her türlü söz kalıbı insanların algılayış, duyuş, görüş ve hissedişlerinin gerçekliğini barındırır. Humboldt’un vurguladığı gibi dil, bir ürün değil, bir etkinliktir (Akarsu 1998, 21). Bu etkinliğin bünyesinde toplumsal ve psikolojik nice damar yer almakta ve bu damarlarda toplumların ruhu dolaşmaktadır. Vendryes’in belirttiği gibi kelime, düşüncenin kapsadığı ya da değindiği her şeye ortaktır. Düşüncenin yerine geçen kelime, düşüncenin bütün büyüsunü ve çekiciliğini de kazanır (Vendryes 2001, 32). Dolayısıyla kelimeleri anlamak demek, onların sadece sözlük anlamlarını bilmek değil; onları dile getirenlerin düşüncelerini, toplumsal ve psikolojik gerçekliklerini de kavramak demektir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Toplumlara ve kişilere dair kültürel ve düşünsel gerçeklikler, bir dilin vazgeçilmez unsurlarından olan kişi isimlerine de bir suret gibi yansiyabilmektedir. Kişi isimlerinin gerek verilmiş nedenleri gerek onlara yüklenen rol ve beklentiler, harflerle perdelenmiş sahnenin arkasındaki bambaşka bir dünyayı gözler önüne sermektedir.

Varlığın Kendisi Olarak İsimler...

*“Gilberte’in adını telaffuz
etmeye zorluyordum kendimi;
mağlupların, bir daha
göremeyecekleri vatanlarını
unutmamak için anadillerini
korumaya çalıştıkları gibi.”*

M.Proust, Çiçek Açmış Genç
Kızların Gölgesinde

Oscar Wilde’in Dorian Gray’in Portresi adlı romanındaki ressam Basil Hallward, arkadaşı Lord Henry’e *“Ben birilerinden çok hoşlanırsam, onların adını kimseye vermem. Sanki onların bir parçasını veriyordum gibi gelir.”* (Wilde 1998, 6) demektedir. İsmi vermek istemediği kişi Dorian Gray’dır. Onun ismini söylemek, kimliği ile birlikte kişiliğini, karakterini, varlığının özel yanlarını da ifşa edilene vermek demektir ve bu inanış, sadece ressam Hallward’a ait değildir.

Birçok toplumda, bir nesne ya da varlığın gerçek ismi, onun bir parçası gibi düşünülmektedir. Geçmiş çok eskilere giden bu inança göre bir kişinin ismi; onun kolu, bacağı gibi ayrılmaz bir uzvudur (Erkman 2000, 37). Eski Mısırlıların tasavvurlarına göre insan, BEN ve AD’dan meydana gelmektedir. Herhangi bir şeyin ismi, onun bünyesinden ayrılamayan önemli bir unsur olduğu için bir ilahın, kötü ruhun ya da kişinin ismini bilmek de, onu kendine kul etmek, avucunun içine almak demektir. Böyle bir durumda isim, bir varlığı belirtmeye yarayan bir sembol ya da bir işaret değil (Üçok 2004, 49), aksine onun kapılarını açan bir anahtar gibidir. Allah’ın Hz. Âdem’e varlıkların isimlerini öğretmesi (Bakara Suresi, 2/31), o varlıklar üzerinde bir güce sahip olma imtiyazını da tanıması demektir (Çelik 2005, 39).

İsmi, varlığın kendisiyle iç içe olduğu inancı, varlığa ulaşma ve sahip olmada bir güç vaat etse de bir yönüyle kaçınılması gereken varlığa dair bir korkuyu da barındırır. Her ülkede, kötülüklerinden uzak kalınmak istenen şeytanın ismini anmaktan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kaçınılması, ismini söylemekle kendisinin çağrılmış ya da kötülüklerine uğrama olasılığının doğmuş olacağı inancı (Aksan 95, 420), ismin tehditkâr yönünü gösterir. Bu yüzdendir ki kötü ruhların ya da varlıkların şerrine maruz kalmamak ya da kötülüğe hiç fırsat vermemek için o varlıkların isimlerinde bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Almancada şeytan anlamındaki *Satan* yerine onu tersten okuyarak *Natas*; Fransızcada *diable* yerine *diacre*, *diantre* gibi biçimlerin kullanıldığına rastlanır (Üçok 2004, 50). Türkçede “iyi saatte olsunlar” gibi ifadeler de ismin davetkâr büyüüne yönelik korku ve kaygıyı gösterir. Neticede “iti anmak, sopayı da hazırlama”yı gerektirmekte, “bir şeyi kırk kere söylemek onun oluşu”na dair bir ümit taşımaktadır. Kapılar “Açıl susam açıl!” deyince aralanmaktadır.

Sözlerin, gerçekliği biçimlendirdiğine dair inanışın da etkisiyle isimlerin büyüü ya da uğurlu anlamlarından ötürü dikkatle seçtikleri kültürlerde, gerçek isim genellikle gizli tutulur. Bu ketumluğun nedeni, o kişinin ismin gücüyle birlikte büyüebilmesi, kimsenin hakaret etmemesi ve tinsel otoritesinin tam olarak gelişebilmesi için ismin sahibini korumaktır (Estés 2003, 140).

İsimleri varlığın kendisi gibi görme inancı, eski zamanlardan günümüze, toplumsal ve kültürel bir bakış gibi durmakla birlikte kişisel tecrübelerde de azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Saramago'nun *Bütün İsimler* adlı romanının kahramanı Don José, Nüfus Kayıtları Merkez Arşivinde yazıcı olarak çalışan bir memurdur. Herhangi bir sebeple ünlü olmuş kişilere ait resim ve haberlerden oluşan bir koleksiyonu vardır. Don José, ünlüler arşivini, ünlülerin geçmişlerine, soylarına ait bilgilerle genişletmek ister ve nüfus kayıt örneklerindeki bilgileri, arşivden aldığı boş kayıt belgelerine kopyalar. Bilgilerini kaydettiği ilk kişi olan papazın anne babasının, vaftiz babasının, onu vaftiz eden papazın isimlerini, hatta o kişiyi kayda geçiren arşiv memurununkine kadar tüm isimleri bu belgelere geçirir, işi bittikten sonra ağzından şu kelimeler dökülür: “*Papazın hayatıyla ilgili her şeye sahibim.*” (Saramago 1999, 26).

Ne kadar isim bilinirse o kadar sahiplenme var demektir. Kişilerle ilk tanışıldığında öncelikle isimleri sorulur ya da kişi kendini ismini söyleyerek tanıtır. Varlığa giden ilk kelimelerdendir isimler. Eski ya da yeni, bir sevgilinin varlığını itiraf eden kişiye bile sorulan ilk sorulardan biri “İsmi ne?” olur. İsmi bilmek, mantık zemininde düşünüldüğünde aslında hiçbir karakteristik şifreyi ya da yaşananlara dair bilgiyi içermektedir, fakat ismin kendisi, karakteristik olanın mühürlü kutusunu açmaya dair bir sezgiyi de taşımaktadır. Bu yüzdendir ki güftesi Mehmet Erbulan'a ait olan şarkının “*Sözümü tutacağım/ Adını anmayacağım.*” dizeleri, mühürlü kutuları olanlar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

için daha bir anlaşılır. İsim anıldığında, hâlâ iç içe olduğu anlaşılabilir sevgili tüm hatıralarla birlikte gerçekliği tehdit edecektir ya da yitip giden gerçekliği elde tutan son kalelerden olacaktır.

Humbert, Nabokov'un romanından "*Lolita, hayatımın ışığı... Günahım, ruhum, Lo-li-ta; dilin ucu damaktan dişlere doğru üç basamaklık bir yol alır, üçüncüsünde gelir dişlere dayanır. Lo-li-ta.*" (Nabokov 2004, 11) derken bir ismin, sadece içsel olarak değil fiziksel olarak da bir bünyeye nasıl karışacağını, yitip giden gerçeklikten kişiye kalan yegâne sığınma aracı olduğunu dillendirmektedir adeta.

Hayallerin, İnançların ve İdeolojilerin Dillenışı Olarak İsimler...

"...kendine de bir isim bulmak istedi; bir sekiz gün de bunu düşünmekle geçti; sonunda Don Quijote dedi kendine. "

Cervantes, Don Quijote

Okuduğu şövalye romanlarının etkisinde kalan Alonso Quijada, dünyayı değiştirmeye, haklıyı savunup haksızı cezalandırmaya karar verir. Sancho'yla birlikte memleketinden ayrılarak ölmüş olan gezgin şövalyelik geleneğini diriltmek, genç kızların imdatlarına yetişmek, evlileri, dulları, öksüzleri ve yetimleri korumak ister.

Kendine öngördüğü yeni gelecek, yeni kimlikleri, dolayısıyla yeni isimleri de gerekli kılmaktadır. Öncelikle adına ne isim vereceğini düşünür: "*Kendi kendine diyordu ki, hem bu kadar ünlü bir şövalyenin atı, hem de bu kadar iyi bir at, isimsiz olamazdı.*" (Cervantes 2005, 53). Gelecekte efendisinin mevkisi değişecektir, şöhret kazanacaktır, dolayısıyla atın da ismi şöhrete yaraşır, şaşı ve yeni mesleğine uygun olmalıdır. Alonso, kafasında birçok isim bulur, onlardan vazgeçer, yeni isimler ekler çıkarır, sonunda Rocinante isminde karar kılar. Bu isim, beygirlerin önde geleni gibi bir anlam taşımakla birlikte atın önceki durumuna da atıf yapmaktadır (Rocin: beygir, ante: önce). Alonso, kendine de bir isim bulmak ister ve Cervantes'in meşhur romanının kahramanı gerçek âlemde de ölümsüzleşeceği isme kavuşur: La Mancha'lı Don Quijote (Cervantes 2005, 54). Son bir isim kalmıştır belirsiz, o da bir şövalyenin olmazsa olmazlarından sevgilisinin ismidir. Güzelliğini duymuş olduğu Aldonza Lorenzo isimli bir çiftçi kızını da hayalindeki sevgili olarak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

yaratır. Aldonza'nın ismi bir prensesi, soylu bir hanımefendiyi çağrıştırmamaktadır, bu yüzden yeni ismi Dulcinea del Toboso olur.

Geçmiş taşınabilir, şimdiki anlamlı kılmada; geleceğe dair her türlü temenninin, umudun ve inancın etkisi büyüktür. Gelecek, henüz yaşanmadığı için en itibarlı zaman dilimidir, denilebilir. Fincanlar geleceğe kapatılır, rüyalar daha çok geleceğe yorumlanır, çocukların sevilmesi biraz da gelecek zamanların okşanmasıdır. İnsan için yarın, bir yönüyle geçmişin yeniden elden geçirileceği, yeniden ideal bir biçimde yazılacağı “boş levha”dır. Don Quijote'nin atına, kendine ve hayali sevgilisine verdiği isimler de geleceğe yüklenen anlamları, zamana peşinen öder gibidir. İsimlerle peşin peşin öder ki gelecekte hayallerine gerçeklik koparıırken kendini haklı görsün, haklılığını garantiye alsın. İsimler, gelecek inşasının bir nevi temel direkleri olur ki o yapı iskeleti üzerine yaşantının harcı yerleştirilebilsin.

Toplumsal ve kişisel algılamada, isimleri varlığın kendisi gibi görme inancı, isimlerin geleceği biçimlendirmede de aktif bir rol üstlenebileceğini içermektedir. Ünlü sanatçıların, tarihe geçmiş kişilerin, yetenekli sporcuların, destan kahramanlarının isminin çocuklara verilmesinde, takdir edilen o kişinin başarılarını, ününü ve saygınlığını gelecekte, ismi taşıyan çocukta da görme isteğinin payı vardır. Bu tür bir eğilimin arkasında, isimlerin de yazgısı olduğu inancı da yer alabilir. Deyimlerde olduğu gibi “adın hakkı verilecek”, “ada yakışır davranılacak” ve kişi “adını taşıma”yı bilecektir.

Bazen de isimler, geleceğe mesajını doğrudan verirler. Kız çocuklarına verilen “Gül, Menekşe, Çiğdem”; erkeklere verilen “Kaya, Çetin, Demir, Yılmaz” gibi isimler anne ve babaların çocuklarının yazgılarına dair temennilerini dile getirir. Hayallerin dile gelişi olan bu tür isimlendirmelerde estetik duyarlılık da bazen rol oynar. Özellikle kız çocuklarına verilen çiçek isimlerinde, bir güzellik, nezaket temennisi olmakla birlikte ismin söylenirken ve anlamı düşünülürken de estetik bir tat bırakması önem taşır. Beğenilen bitki ya da hayvan isimlerinde (Aslan, Şahin, Kartal, Ceylan, Fidan, Filiz, Yasemin...), hayal ile estetik duyarlılık iç içe geçmiştir.

Farklı toplumlarda da çocuklara isim verilirken hayallerin dile gelişine rastlanabilmektedir. Çocukların taşıdıkları ismin niteliklerine kavuşacağını düşünen Kızılderililer, “Büyük Boğa” gibi çocuklarına güçlü varlıkların isimlerini verirler (Erkman 2000, 37).

İsimler bazen de siyasi görüşü ve ideolojiyi dile getirerek isim yoluyla fikrin hayata kazınması ve zamanda tekrarlanması amacını güdebilmektedir. “Devrim, Eylem, Özgür, Barış, Evrim,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Çağdaş"larla "Alperen, Oğuz, Kürşat, Mücahit, Turan"lar, ebeveynlerin siyasi fikirlerinin birer uzantısı gibidir. Siyasi ve ideolojik bir zeminden kaynaklanan bu isimler, insan biyolojisinin değil umut ve fikirlerin de genetik bir yönünün olduğunu düşündürmektedir.

Geleceğe dair her türlü tahayyül, sadece olması istenenleri değil; istenmeyenleri de içermektedir. İsimlerin; hayallerin, inançların ve ideolojilerin geleceğe demir atmasını sağladığı gibi yaşanabilecekleri durdurmaya, bir nevi kaderin kötü gidişatına son vermeye de muktedir oldukları düşünülebilmektedir. İsimler yoluyla yeri gelir ölüme bile bir direniş bayrağı çekilebilir. Yeni doğan bebeğin yaşaması için ona "Dursun, Dursune, Durdu, Yaşar, Durmuş" gibi isimler verilmesi, kadere direnme, ölüme dur deme kaygısını, "Yeter, Songül, Soner" gibi isimler de doğabilme ihtimali taşıyanlara karşı bir mesaj iletme arzusunu göstermektedir.

Bazı isimler de tarafsızdır, geleceğe söyleyecek bir sözü ya da kişilik adına tuttuğu bir tarafı yoktur. Laurence Sterne'in roman kahramanı Tristram Shandy, babasının bu konudaki görüşlerini belirtir: "*Her ne kadar bu görüşünden ötürü, size söylemiş olduğum gibi, belli isimlere karşı güçlü sempatiler-ve antipatiler- beslemekte idiye de, babamı hiçbir şekilde etkilemeyen, karşılarında tarafsız kalabildiği pek çok isim olduğu da anlaşılacaktır.* Jack, Dick, Tom *bu soy isimlerdi: Babam onlara tarafsız isimler derdi; onların düzenbaz ve aptallar kadar, akıllı ve iyiler tarafından da tarafsızca taşındıklarını –yoo, hicvetmeksizin- söylerdi.*" (Sterne 1999, 72–73). Babasının değerlendirmesinden Tristram'ın kendi payına düşenler de vardır elbette: "*Ama onun gözündeki evrendeki en dayanılmaz iticilikteki isim Tristram idi. Yeryüzünde bu denli aşağılık bulduğu, bu denli nefret ettiği başka bir şey yoktu. Bana Tristram adında birinin önemli, kayda değer bir şey yaptığını hatırladığımızı, okuduğunuzu ya da böyle bir şey işittiğinizi söyleyebilir misiniz? Hayır, derdi babam, Tristram! Olacak gibi değil!*" (Sterne 1999, 73).

Babası her ne kadar Tristram ismindeki birinin kayda değer bir şey yaptığını inanmasa da, Tristram bugün kurmaca bir evrende olsa dahi ölümsüzleşmiş ve kendi dünyasında kahraman olmuştur.

İsimlerin, temenniler yönünden bilinçte ciddi bir yeri olmasına rağmen J. Gaarder'in romanından yönelttiği soru da aynı derecede mühimdir: "*Ya adı Sofi değil, başka bir şey olsaydı? Mesela Anna Knutsen. O zaman başka biri mi olurdu?*" (Gaarder 1996, 11).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Kimlik ve Kişilik İnşasında İsimler...

*“Ceketinize veya
boyunbağımıza eskiliği veya
güzelliği yüzünden bir ad verin,
derhal hüviyeti değişir, bir çeşit
şahsiyet olur.”*

A. H. Tanpınar, Saatleri Ayarlama
Enstitüsü

Yeni doğanın ismi, bebektir. Gerçek bir ismi olsa bile “Bebek ağlamaktadır.”, “Bebek görmeye gidilmiştir.”, “Bebeğin altını almak gerekmektedir.” Yeni doğanın, tümüyle gerçek ismiyle anılması için onun bir kişilik ve karakter olarak belirginleşmesi gerekmektedir. Dikkat edilirse bu dönem çocuklukta oluşmaya başlar, fakat çocukluk döneminde bile kişinin genelleştirildiğine rastlanmaktadır. “Çocuğa süt verilecektir.”, “Çocuk okuldan alınacaktır.” Latince küçük çocuk için “infans” kelimesi kullanılmaktadır ve bu kelime, “konuşmayan, henüz dili olmayan anlamına” gelmektedir. Çocuğun birey oluşu ve toplumsallaşması, konuştuğu gerçekleşmektedir. Konuşmaya başlamak demek; kendini ifade etmek, iletişime geçmek, görev ve sorumluluklar almak demektir (Uygur 2005, 95). Kişinin ismiyle anılması hem dil hem de davranış yoluyla kendini var etmeyi, kendi ayakları üzerinde durmayı, kararlar verebilmeyi ve bunları uygulamayı gerekli kılmaktadır.

Günlük dilde yeni doğan; sürekli ismiyle anılmasa da, ona hemen bir isim verilmesi birçok kültürde önemlidir. İslami gelenekte, yeni doğan çocuğa göbeği kesilirken verilen ve sağ kulağına ezan okunduktan sonra üç kere söylenen isme, “göbek ismi” denilir. Yeni doğana bir an önce isim verme eğiliminin altında, bebeğin yaşayıp yaşamayacağı belirsiz olması bulunur (Kibar 2005, 32). Bebeğe hemen isim verilmelidir, çünkü o eğer yaşamayacak olursa Kıyamet Günü’nde çağrılacak bir ismi de olmayacaktır¹. Kıyamet Günü’nde isimlerle çağırılma inancı, isimle var olma anlayışı adına önemli ipuçları taşımaktadır. Bir bedeniniz, ruhunuz olabilir, anne ve babaya sahip olabilirsiniz, ama öteki âlemde isminiz yoksa bir nevi cisminiz de yok gibidir. İsimle, varlık onaylanmaktadır adeta. Göbek ismiyle bebekler, künyelerine kazınmış isimleriyle askerler, bu ve öte dünya arasındaki belirsizlik vadisinde kimliklerini belirgin kılmaktadır.

¹ Halk arasında, Kıyamet Günü herkesin ismiyle çağrılacağı ve bu yüzden de çocuklara dinî bir isim verilmesi gerektiği rivayeti kabul görmektedir (Çelik 2005, 40).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Bazı kültürlerde bir varlığa sahip olmak, isimle var olmak için yeterli değildir. Kutup bölgesi ve Batı Afrika'daki birçok etnik grupta, yerleşeceği bedeninin gerçekten gelişmeye açık olduğundan emin olana kadar, ruhun ete yeniden bürünmediği ya da tin doğurmadığı söylenir. En eski geleneklerde bir çocuğa genellikle doğumdan sonra yedi gün ya da iki ay döngüsü veya daha uzun bir süre geçene kadar bir isim verilmemesinin nedeni budur. Böylece etin ruhla dolacak kadar güçlü olması sağlanır (Estés 2003, 295).

Türklerin çok eski geleneklerinde bir çocuğun isminin ne olacağı konusunda, onun bir başarısı, kahramanlığı etkili olabilmektedir. Bir kahramanlık gösterinceye kadar isimsiz sayılan çocuk, ilk başarısı ya da kahramanlığıyla ilgili bir ismin sahibi olur. Oğuz Kağan Destanı'nda, Uruz Bey'in oğlu, babasının saklamasını tembih ettiği şeyi iyi saklayıp Oğuz Kağan'a teslim ettiği için kendisine *Saklap* ismi verilir (Aksan 1995, 443). Yine Dede Korkut Destanı'nda, 15 yaşına kadar isimsiz olan çocuklara, gösterdikleri kahramanlığa uygun bir biçimde isim verilmektedir. Dirse Han'ın oğlu, bir boğayla dövüşür, onu öldürür ve *Boğaç* ismini taşımaya başlar (Ergin, 1969: 12-13).

Şartlar ve Fiziksel Uygunluk...

*“Pamuğa sarıp inci
kutusuna yatırılır bu; Zebercet
koyun adını.”*

Yusuf Atılğan, Anayurt
Otel

Çocuk doğmadan önce ona ne kadar isim düşünülse de bazı zamanlar ismi belirleyen bebeğin kendisi ve doğum anının şartları olur.

1930 yılının bir sonbahar ayıdır, yedi aylık gebe kadının doğum ağrıları tutar, merdivenin başından bağıarak yardım ister, ebe gelir. Ebe, doğan bebeği avucuna alır. Bebeğin babasına *“Pamuğa sarıp inci kutusuna yatırılır bu; Zebercet koyun adını.”* (Atılğan 2005, 13) der.

Yusuf Atılğan'ın roman kahramanı, yedi aylık doğmuştur ve hâliyle normalden daha küçük bir bebektir. Zebercet ne kadar değerli bir taş olsa da değerliliğinden öte küçüklüğünden taşın ismi çocuğa verilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Hız. İshak'ın ikiz çocuklarından küçük olanına Yakup ismini vermesinde de doğum anında yaşananlar etkili olmuştur. Yakup (topuktan tutan), doğarken kardeşinin topuğunu tutuyormuş. Aynı şekilde yine İshak'ın ilk çocuğuna Esav (çok tüylü, kıllı) ismini vermesinde de Esav'ın olağandışı bir şekilde kıllı olarak doğması belirleyici olmuştur (Çelik 2005, 36). İran'ın mitolojik tarihinde bir kahraman olan Zâloğlu Rüstem'in ismi de, henüz kendisi doğmadan, babasının doğumunda bir yazgı gibi belirmiştir. Zâl; "ihtiyar, ak saçlı" demektir. Rüstem'in babası, doğduğu zaman saçları, kaşları, kirpikleri akmış, bu yüzden ona Zâl ismini vermişler (Gölpınarlı 1989, 496).

Doğum anının, doğan kişinin ismini belirleyici olmasının izleri destanlarda da bulunmaktadır. Oğuz Destanı'nda, bir yaşını dolduran Oğuz'un dili açılır ve konuşmaya başlar: "*Ben bir otağda doğduğum için adımlı Oğuz² koymak gerekir.*" der (Togan 1982, 18). Yine aynı destanda Oğuz'un askerlerinden birinin eşi gebe kalır. Kocasını savaşta öldürülen kadın, içi oyulmuş bir ağacın içinde doğum yapar. Çocuğu Oğuz'a getirirler, o da çocuğa Kıpçak ismini verir. Türkçede içi çürümüş ya da oyulmuş ağaca Kıpçak denmektedir (Togan 1982, 26).

Geçmişte olduğu gibi bugün de ismi "Arife, Kadir, Kadriye, Bayram, Ramazan, Mevlüt" olanlar, dinî bir günde ya da gecede doğduklarına dair izler taşımaktadır ve o isimler, kutsal anın bir hatırası gibidir.

Doğum anı ve şartları, bazen de çocuğun aleyhine bir gerçeklik de taşıyabilmektedir. Uganda'da bir boy olan Lubgara'larda çocuğa ismini annesi ya da annesiyle birlikte babaannesi verir ve çocuğa isim seçilirken anne ya da babasının kişiliği göz önünde bulundurulur. Çocuğun annesi ve babası tembelse ismi "Tembeller-yuvası"; babası ayyaşsa "Bira-çömleği"; çocuk iyi beslenemiyorsa "Vermez" olur. Bu tür isimler, annenin ya da babanın savrukluğunu, ahlaksızlığını, düşkünlüğünü dile getirir (Levi-Strauss 1996, 213). İsimlerin bir eleştiri ve aşağılama nesnesine dönüşmesi gerçek isimlerin yanında lakaplarda da sıkça görülmektedir. Özellikle ergenlik dönemindeki çocukların fiziksel özellikleri, onlara ikinci isimler verilmesinde etkili olur. "Çiko, Sıksa, Sırık, Kedi" gibi lakaplar dalga geçmenin ve etiketlenmenin araçları gibi iş görürler.

² Oğuz şekli, Büyük Hun Devleti kurulduktan sonra genelleşmiş görünmektedir (Togan 1982, 82).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Gönlün Verdiği İsimler...

“İki kere iki dört elde var Ayten

Bundan böyle dünyada

Aşkın adı Ayten olsun.”

Ümit Yaşar Oğuzcan, Milyon Kere Ayten

Sezai Karakoç, üniversite yıllarında genç bir kıza âşık olur. Kendisine aşkı dile getiremediği, uzaktan uzağa sevdiği bu kişi, şairin gönlünde tahtını kurar ve gerçeklik zemininde tutulamayan sevgili, gönül ülkesinde kelimelerle taltif edilir. Elbette gerçek bir ismi vardır sevgilinin, fakat aşk, nasıl ki gerçeklik zeminde suretini görememişse, kendi aksinde daha da büyüdüyse, sevgiliye yazılan şiirde de gönülde ve hayalde kalanın ismini görürüz: Mona Rosa!

Her hayal, gerçeklikten bir katre de olsa barındırır. Sezai Karakoç’un 14 kıtalık şiirinin ilk kıtalarının baş harfleri yan yana getirildiğinde sevgilinin gerçek ismi de ortaya çıkar. Şair, neden Muazzez Akkaya ismini doğrudan kullanmamış da, ona Mona Rosa diye seslenmiştir? “Açma pencereni perdeleri çek/ Mona Rosa seni görmemeliyim / Bir bakışın ölmem için yetecek.” dizelerinde, bir bakışın gerçekliğinin bile nelere muktedir olduğunu söyleyen şairin, gâh varlığın kendisi gâh gerçekliğin ilk müjdecisi olan gerçek isme karşı temkinli durması anlaşılabilir değildir. Şairin gönlü Mona Rosa demiştir, sevgili de Mona Rosa olmuştur. Gerçeklikte Muazzez kelimesi, hançer gibi daha keskin ve daha tehditkârdır belki de.

Gönlünden isim seçen bir başka şair de Edgar Allan Poe’dur. Yazdığı son şiirdeki Annabel Lee kimdir, bilinmez, çeşitli rivayetler gezinir bu konu hakkında, kimi onun eşi kimi de çocukluk aşkı olduğunu belirtir. Onun gerçekte kim olduğundan öte belki de bütün sevgililerden kalan biri olmasıdır önemli olan. “Senelerce senelerce evveldi/ bir deniz ülkesinde / yaşayan bir kız vardı, bileceksiniz/ ismi Annabel Lee...” Şair, “Bileceksiniz.” derken ve onun ismini verirken de bir belirsizlik vardır. Tıpkı “Ne kadınlar sevdim zaten yoktular.” diyen Attila İlhan’da olduğu gibi bir katreden bir derya düşleyebilmek ve gönlün fermanına göre o düşe bir isim verebilmek, bir isimle ayrı bir gerçeklik yaratabilmektir şair olmak.

Sâdık Hidayet’in Kör Baykuş adlı romanının kahramanı, âşık olduğu kıza anlatmaya çalışırken romanda “Hayır, adını söylemem asla. O ince, esîrî, belli belirsiz endamın, iri hayran parlak gözlerin ardında ömrüm azar azar ve acıyla yanadursun, eriyedursun,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

bu aşağılık dünya ile bir ilişkisi yoktu onun! Hayır, yeryüzü nesnelere bulaştırمام, kirletemem adını.” (Hidayet 2006, 16) demektir. İsmi söylemek, onu dünyevileştirmektir; oysa sevgilinin en korunaklı mekânı, gönüldür ve gönül onu nasıl çağırıyorsa gerçek ismi de odur.

Bazı isimler, anonimdir; sadece şairlerin değil, halkın gönlünün, halkın duyusunun dile gelişidir. Belki de bu yüzden şehirlerin, kasabaların kıyılarında elinde tüfeğiyle gökyüzüne bakan asker anıtları meçhuldür, bu yüzden isimleri de Mehmetçiktir.

Sonuç

Bütün İsimler adlı romanının kahramanı Don José, bir gün ünsüz bir kadının dosyasını tesadüfen elinde bulur. Hep ünlü kişilerin bilgi ve isim derleyicisi iken bu kez şansız şöhretsiz, bu anonim kadının ardına düşer, onun doğduğu apartmana gider, çocukken gittiği okula gizlice girer, ona dair her türlü bilgiyi toplamaya ve bir şekilde kadına ulaşmaya çalışır. Sonunda kadının nerede olduğundan emin olur.

Nüfus Merkezi, canlıların fiş ve arşivleri ile ölülerin fiş ve arşivi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. José, bir gün, canlıların arşivinde, ardında olduğu kadının kayıt dosyasını göremez. Dosya, ölüler kısmına taşınmıştır. Bir ismin ardından koşturma, bir isimle başlayan macera, bir isimle soluk bulan varlık, kurulan hayal; ismin bir raftan diğer bir rafa geçişiyle tüm pırıltısını kaybeder. Merkez Mezarlığı'nın intihar edenler bölümünde nihayet onu bulur, ona ulaşır, “*O burada.*” der, ama artık onu bulmanın bir önemi yoktur. Mezar taşlarındaki isimlerin bir önemi yoktur, ölüler arşivindeki isimlerin bir varlığı yoktur. Belki de bu yüzden, mezarlığa erken saatlerde koyunlarıyla gelen çobanın, henüz mezar taşları dikilmedikleri için numara ile yerleri tahsis edilmiş ölülere ait numaraların yerlerini değiştirmesinin, dolayısıyla cenazelerin kendisi ile isimlerinin farklı olmasının da bir önemi yoktur. Merkez Arşiv'in müdürü, José'nin sancısını dindirmek adına José'ye, kadının nüfus dosyasını tekrar canlılar bölümüne koymayı teklif eder. Neticede isimlerin anlamları, anlamlandırılanlar için önemlidir. İsimler; kişilerin algılama, düşünme, inanma ihtiyaçlarının araçlarıdır sadece.

Doğumla isimlere yüklenen anlamlar, kişinin ölümüyle isimleri de terk eder. Anlamlar, bu dünyaya daırdır, yaşanan gerçekliğin acılarına, sevinçlerine, hayallerine, eksikliklerine ve mücadelesine daırdır. Gerçekte varlığın kendisi değildir isimler, Yusufçuk Kuşu yüzyıllardır kardeşi Yusuf'u çağırsa da, isminin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 4/3 Spring 2009

çağrılmasıyla gelmemektedir Yusuf. Âşıklar, dağa taşta yazsa da maşukun ismini, içten içe haykırsa da, sevgili görünmemektedir. Çok sevilenin, unutulmak istenenin ismi anılmasa da, zihin o ismi anılmayanı en acıyan yerlerinde dipdiri yaşatabilmektedir. Gül diye seslenilse de Diken gibi bataabilmektedir kişiler. Aslanlardan pısrıklar, Kayalardan dirayetsizler de çıkabilmektedir. Devrimler, Eylemler, Oğuzlar, Kürşatlar siyaseti, yarınların değil, günün kurtarılması olarak görebilmektedir.

Bütün isimler, zamanın koca değirmeninde, her ölümle anlamlar yönünde ufalanıp diğerlerinden farksızlaşırken her doğumla inançların, hayallerin, özel ve belirli kılmanın bereketli topraklarına savrulmaktadır.

Kişi isimleri, belki de bu yüzden daha da özeldir, daha da kıymetli... Bir isimden yüzlerce binlerce olmasına rağmen, her biri en azından bir kişi için apayrı, dokunaklı ve hayal doludur.

KAYNAKÇA

- AKARSU Bedia, **Dil- Kültür Bağlantısı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1998.
- AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Ankara 1995.
- ATILGAN Yusuf, **Anayurt Oteli**, YKY, 7.Baskı, İstanbul 2005.
- ÇELİK Celaleddin, **İsim Kültürü ve Din**, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.
- CERVANTES SAAVEDRA Miguel de, **La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote**, Çev. Roza Hamken, YKY, İstanbul 2005.
- ERGİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, MEB Yayınları, İstanbul 1969.
- ERKMAN Fatma Akerson, **Dile Genel Bir Bakış**, Multilingual, İstanbul 2000.
- ESTÉS Clarissa, **Kurtlarla Koşan Kadınlar**, Çev. Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.
- GAARDER Jostein**, Sofi'nin Dünyası, Çev. Gülay Kutal, 17.Basım, Pan Yayıncılık, İstanbul 1996.
- GÖLPINARLI Abdülbâki, **Mesnevi ve Şerhi**, Cilt:1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
- HİDAYET Sâdık, **Kör Baykuş**, Çev. Behçet Necatigil, YKY, 3.baskı, İstanbul 2006.
- KİBAR Osman, **Türk Kültüründe Ad Verme**, Akçağ Yayınları, Ankara2005.
- LEVI-STRAUSS Claude, **Yaban Düşünce**, Çev. Tahsin Yücel, YKY, 2.Baskı, İstanbul 1996.
- NABOKOV Vladimir, **Lolita**, Çev. Fatih Özgüven, İletişim Yayınları, 6.Baskı, İstanbul 2004.
- SARAMAGO José, **Bütün İsimler**, Çev. Serdar Çelik, Gendaş A.Ş., 2.Basım, İstanbul 1999.
- STERNE Laurence, **Tristram Shandy Beyefendi'nin Hayatı ve Görüşleri**, Çev. Nuran Yavuz, YKY, İstanbul 1999.
- TOGAN Zeki Velidi, **Oğuz Destanı**, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili, Enderun Yayınları, İstanbul 1982.
- ÜÇOK Necip, **Genel Dilbilim** (Lengüistik), Multilingual, İstanbul 2004.
- UYGUR Nermi, **Dilin Gücü**, YKY, 3.Baskı, İstanbul 2005.
- VENDRYES Joseph, **Dil ve Düşünce**, Çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 2001.
- WILDE Oscar, **Dorian Gray'in Portresi**, Çev. Hüseyin İçen, Öteki Matbaası, 2. Baskı, Ankara 1998.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*